Juhász Dósa János

Irodalom a végeken

Somos Béla - Sárkány Anna: Magyar irodalom a szomszédos országokban, 1918-1948

Nyelvkönyvek sokasága után új feladatokra vállalkozott a Magyar Nyelvi Intézet az elmúlt évek során. Először irodalmi folyóiratot, később egy diáklapot, most pedig irodalmi tankönyvet tett le az olvasóközönség elé.

Tankönyvnek neveztem az imént, de ez a terminus technicus itt most nem pontos, hisz a Somos Béla – Sárkány Anna szerzőpáros könyve jóval több annál, mint egy egyszerű tankönyv.

Két éve, amikor először hallottam a könyvről mint ötletről, meglepődtem, hisz annyi jó összefoglaló munka született az utóbbi időkben a határon túli magyar irodalomról. Igaz, ezek a szűkebb szakmához szóltak, kivételt talán a Tóth László – Bodnár Gyula összeállította Nyomkereső c. kötet jelentett, amely eleve középiskolásoknak íródott, és a rövid értékelő összegzések mellett egy-egy szöveg felvillantásával próbálta reflektorfénybe állítani a kiválasztott írói életművet.

Somos Béla és Sárkány Anna könyve ezt a vonulatot követi annyi különbséggel, hogy könyvük első részében tárgyalják az alkotókat, és a kötet második részében helyezték el a kiválasztott szemelvényeket.

A kötet együttesen tárgyalja az összes szomszédos ország magyar irodalmát, s ez ebben a már említett szövegcentrikus formában egyedülálló vállalkozás. Először történt kísérlet a magyar irodalomtörténetben arra, hogy a szomszédos országok irodalmát együttesen vizsgálja, s ne különálló, elszigetelt jelenségként. A kötet rávilágít arra, hogy 1918 után, amikor Magyarország a trianoni döntés következtében darabjaira esett szét, a magyar szellemi élet továbbra is egységes maradt, és megpróbált minél előbb kapcsolatokat kiépíteni egymással. A kisebbségi irodalmak feladata lett a kapcsolatok kialakítása az adott ország irodalmával is, sőt voltak olyan nézetek is, hogy a kisebbségi írók szerepe egyedül erre a feladatra korlátozódik. A kisebbségi magyar irodalomnak különleges szerep jutott a magyar irodalmon belül, amit Fábry Zoltán így fogalmazott meg: "Volt egy hitünk, volt egy álmunk: a szlovákiai magyar szellemiség lesz az az archimédeszi pont, mely kiforgatja sarkaiból az eddig tespedt (...) ma-

gyar életet. Számkivetett magyarok voltunk, de új érintkező pontok, veszélyben, de haszonnal élők. Mást láttunk és többet tudtunk, új hangokra fülelhettünk és lemérhettük eddig volt igéinket. Léghuzatban álltunk, átestünk gyermekbetegségeken, de megálltunk férfitalpakon. Szlovenszkóiak lettünk, elkülönült elkülönítettek, később teljes tudatossággal csak egyet éreztünk: misszionk igényét, jogát és kötelességét... Európa volt a hazánk, szegénynemzet a szerelmünk, népképviselet a mértékünk, és emberség a magyarságunk." A könyv részletesen szól a kisebbségi kultúrában tért hódító eszmerendszerekről (transzilvánizmus, messianizmus, helyi színek elmélete, híd-szerep stb.).

Kisebbségben különleges szerep hárul az irodalomra, az írókra. Az egyház és az iskola mellett a kultúra az, ami élteti az anyanyelvet, még akkor is, ha egyes alkotások esztétikai értéke kisebb is erkölcsi értékeinél. A határ persze igen vitatott, hisz voltak irodalmárok, akik mindent, ami magyarul az adott területen megjelent, kritikátlanul elfogadtak. A Vajdaságban nyert teret elsősorban ez az elmélet, s egyes irodalomtörténészek a vajdasági magyar irodalmat, mint teljesen önálló egységet kezelték, elvetve az egységes magyar irodalomba való betagozódási lehetőséget. Holott Trianon után a Vajdaság volt a legnehezebb helyzetben, hisz teljesen a nulláról kellett indulnia. Leghamarabb Erdély állt talpra, de Felvidéken is igen hamar megpezsdült az élet.

Erdély elsősorban a bethleni történelmi Erdély hagyományaira támaszkodhatott, s erénye a kötetnek, hogy részletesen elénk tárja az egyes régiók "családfáját". Ez azért is említést érdemlő tény, mert sokan tudják például, hogy Tompa Mihály Hanván volt lelkipásztor, de vajon hány felvidéki olvasó tudja, hogy Hanva Felvidéken van?

A szerzők két részre osztották fel a határon túli magyar irodalmat tárgyaló munkájukat. Az első rész az 1918-48 közötti időszakot tárgyalja, míg a második, kiadás előtt álló rész az 1948-tól napjainkig terjedő időszakot. Vitatható ez a korszakhatár-kijelölés, bár nem ők az elsők, akik 1948-at jelölik meg, és nem a második világháború végét.

Én igazából az 1945-ös évet érzem pontosabbnak, hisz a potsdami döntés teljesen átrendezte az európai politikai viszonyokat, és ennek a döntésnek lett egyenes következménye a háborús vesztesek közé sorolt magyarság újabb kálváriája, amely egészen a közelmúltig tartott. Ha viszont csupán esztétikai szempontokat veszünk figyelembe, nem igazán tartom szükségesnek korszakhatár meghúzását. A kötet címe is tartogat meglepetést az olvasónak, és ez a cím a készülő második kötetnél nem is tartható fenn, hisz az részletesen tárgyalja a nyugatra kivándorolt magyar irodalmat is. Találóbb lenne például a Magyar irodalom az anyaországon kívül cím. A kötet külön fejezetben tárgyalja a jogfosztottság éveit, de az

önkényes korszakhatár-meghúzás következménye az is, hogy amíg Fábry Zoltánt részletesen tárgyalja, addig a vele sorsközösségben harcoló Peéry Rezső és Szalatnai Rezső említés erejéig sincs jelen. De ha már ennél a témánál vagyunk, Janics Kálmán korszakos jelentőségű A hontalanság évei című könyvét is meg kellett volna említeni, még ha jóval később született is. A szemelvények között viszont szerepel Nagy Zoltán Mihály egyik prózarészlete, amely ugyan ezt a kort idézi meg, de 1989 után íródott. (Igaz, előbb nem lett volna rá lehetősége.) Jobb lett volna maradni az 1945-ös évnél.

Az irodalmi intézményrendszer bemutatása után tárgyalja a kötet a szerzők által legjelentősebbnek vélt alkotók életművét, kiemelve azokat, akik irodalmi jelentőségük mellett erkölcsileg is jelentős hatást gyakoroltak az egyes régiók magyarságára.

Erdélyben Kós Károly életműve és irodalomszervező munkássága emelhető ki, a Vajdaságban Szenteleky Kornélé, míg Felvidéken Fábry Zoltáné. Kár, hogy többen csak jelzésszerűen vannak említve, míg olyanok kapnak nagy teret, akik ugyan kapcsolódnak a korhoz és a régiókhoz, de életművük tárgyalása máshol üdvösebb lenne. Gondolok itt Márai Sándorra, aki ugyan Kassán született, de életét Budapesten, Nyugat- Európában, majd az Amerikai Egyesült Államokban élte le, s a szemelvények között idézett Halotti beszéd című verse már nyugati emigrációja során született. E szerint a logika szerint itt lett volna a helye Wass Albertnek is, aki a napokban az USA-ban távozott az élők sorából, de Erdélyben látta meg a napvilágot, és ott is kezdte el írói pályáját. A kötet jelentős teret szentel Jékely Zoltánnak, aki igazából 1945 után ért el pályája csúcsára. De ugyanez vonatkozik a vajdasági Herceg Jánosra is.

Egyik nagy erénye a kötetnek az egyes alkotókról szóló pontos, tömör leírás, amelynek olvastán az olvasó óhatatlanul kénytelen leemelni az illető szerző egy-egy művét, hogy behatóbban is megismerkedjen vele.

A kötet végén kimerítő bibliográfia és kronológiai összefoglaló található, amelyben olyan adatok és szerzők is megtalálhatók, amelyek nem fértek el a könyvben.

Somos Béla és Sárkány Anna oktatási segédanyagnak tervezték munkájukat, de tévedtek. Amit az olvasó kézbe vehet, az egy kitűnően megszerkesztett, önmagát olvastató irodalmi alapanyag, amelyet én kötelezővé tennék mind a határainkon kívül, mind belül a középiskolák számára. A Magyar Nyelvi Intézet immár megtanult könyvet kiadni. (A kötet szemre is igen tetszetős, ami a nyomdász szakértelmét és ízlését egyaránt dicséri.) Jó lenne, ha megtanulna a piaci viszonyokhoz alkalmazkodni, és el is tudná adni az általa kitermelt szellemi értékeket. Egy kis reklámmal az irodalmárok és a magyartanárok két kézzel kapnának utána.